

ЧЕТВРТО ПОГЛАВЈЕ: Човечката солидарност

Целта на ова поглавје е да внесе малку оптимизам во мрачните теми на војната и да покаже дека дури и во најтрагичните епизоди од историјата на човештвото имало човечност, дека и во најхаотичните воени околности имало луѓе подготвени да помогнат, понекогаш преземајќи ризици и ставајќи ги во опасност својата сопствена безбедност и живот.

Понатаму, ова поглавје содржи неколку извори кои говорат за необичното и неочекувано однесување во секојдневниот живот за време на војна. Тие извори илустрираат ситуации кои се двосмислени од морална гледна точка: тие не биле секогаш јасни и токму поради тоа денес ни даваат можност за анализи и дискусии (на пример: IV-1 и IV-2). Корисен пристап во тој поглед е да се поттикне методот на идентификување со луѓето за кои се зборува, на пример, ако учениците ги играат улогите на реалните луѓе од дадените ситуации и ако тие се обидат да го предвидат нивното однесување и да ги разберат нивните чувства во опишаната ситуација.

IV-1. Разговор меѓу партизан и усташ

‘Што ми ја арчиш муницијата, мајчето твое усташко!’

Тој, имено, усташката муниција уште однапред си ја смета за негова, па му е жал за секој испукан куршум.

‘Дојди по неа, не плаши се, мамичето твое!’ одговара усташот.

Но тоа е само почетокот на еден содржински разговор кој има главно ‘политички’ карактер. (...) Усташот не верува во постоењето на партизаните и сите нас нè смета за четници. Четници и одметници, а сето тоа ти е едно па исто и сите се борат против Хрватите во корист на Србите и Евреите. Побара (*усташот*) од Сврабо да ги опцуе крал Петар и кралица Марија, како доказ дека не е четник. Сврабо со најголемо уживање му ја исполни желбата, ама веднаш побара од усташот да го опцуе Павелиќ. (...)

И токму кога усташот замолкна, зашто ниту можеше ниту сакаше да го опцуе Павелиќ, а Сврабо повторно му се обрати, некој провокатор распука на него рафал. Додуша, не го погоди, но го прекина наред збор, па Сврабо се скри.

‘Ранет си?’, го запраша неговиот усташ загрижено.

‘Не сум!’, одговори Сврабо.

‘Што пукаш на него, мајчето твое усташко, гледаш дека разговарам со човекот’, се налути усташот на оној што ги прекина. (...)

‘Да го фатам, ќе го пуштам, чесен збор!’ изјави Сврабо великодушно. Но во таа негова изјава нема ни трошка вистина. Попрво врбата ќе роди грозје одошто Сврабо да пушти усташ.“

Šibl, стр. 203-204.

Во голем број пасуси кај Иван Шибл се опишани кратки и непланирани изливи на почит меѓу припадниците на противничките војски кои се бореле во Хрватска. Силни борби имало во Славонија во почетокот на 1943 (ите) им биле на растојание од околу 60 метри воздушна линија, така што војниците од двете војски можеле без проблем да комуницираат. Партизанскиот другар на Шибл, Милан Сврабиќ-Сврабо, често разговарал со еден од усташите. Овде е пренесен еден од нивните разговори, кој започнал откако се слушнал истрел од усташката страна.

? Што мислите, дали такви разговори имало и на другите боишта, и во другите војни, или, пак, станува збор за изолиран настан во кој на војниците им било здодевно, па си нашле забава? Дали ја оправдувате таквата конверзација? Што мислите за симпатијата што се развила меѓу двата војника? Дали се тие искрени? До каде оди таквата симпатија? Дали мислите дека тие двајца би биле навистина готови да сторат нешто за да му го спасат животот на другиот? Има ли право Шибл кога во неговиот коментар на крајот вели дека такво нешто е невозможно?

► сл. 46 Плакат во еден романски весник: Помогнете им на сирачињата

„Universul”, br. 249, 12 септември 1943.

? Овој постер се обидува да ја поттикне помошта за сираците. Кои случувања биле главната причина за постоењето на сираци? Дали политичарите презеле некои мерки во правец на причините?

IV-2. Именденска прослава во концентрациониот логор

„Неколку дена пред тоа, газдата (на логорот) им нафрли на готвачите: ‘Баш ќе видиме како ќе се покаже на именденот.’ Од моето однесување зависеше дали ќе испаднам како ‘човек’ или како ‘дрдорко’. (...)”

Ја сметов келијата, ја наместив масата, средив околу прозорецот, нафрлав во печката нешто картони од кутии и малку струготини, позајмив чаши од кујната - уште да ставев слика од Павелиќ и самицата ќе можеше да послужи како соба за прием на важни личности. (...) Се договоривме со Гаон да дојде откако ќе си заминат специјалниве гости, за да можеме слободно да поразговараме додека пиеме. Проклетниците никогаш нема да седнат на маса со него зашто е Евреин. (...)

Околу десет часот се отвори вратата и во собата влегоа четворицата на чело со заставникот.

- Спремни! (Усташки поздрав) Господине докторе, честито!

- Благодарам, мил мој Анте, срце мое од градиве! Баш ми е драго, како султанот да ми дојде! (...) Еј, баш убаво што дојдовте! Каков ми е тоа именден без вакви одбрани гости? (...) Сипав вино во чашите, се чукнавме, наздравивме, сè строго по хрватски. Дај боже догодина да се најдеме во Загреб, па да се натрескаме ко кускија и потоа да возиме од крчма до крчма.

- Докторе, вие сакате ли да лумпувате?

- А кој не сака? Нема полош човек од оној што им седи на парите. Додека имаш, троши, забавувај се, не мисли му! Еј, алал да ви е, никогаш нема да ви го заборавам ова што дојдовте. Догодина мораме некако да средиме пак да се најдеме, само по можност, не во оваа куќа. Ќе земеме некој Циган да ни свири и да ни пее - со свирка и песна подобро се пие.

- Какви Цигани, ѓвол да те земе? Нив ги нема веќе - се насмеа газдата.

- Што? Белки не ги истребивте и свирачите? Јас со тоа не се согласувам. Ненадоместливите луѓе треба да се поштедат - кој ќе го замени Циган свирач?“

Така разговорот на именденската прослава се

заврте кон темата на геноцидот:

„Усташката власт, чистејќи ја земјата со нож, меч, оган и олово, го сметаше за своја должност и тоа да ги истреби Циганите. По весниците се појавуваа написи како темелно се решава циганското прашање. Циганите веќе нема наоколу да скитаат, да мамат по пазарите и да крадат деца. (...)

- Што ви пречеа Циганите? - (*ги прашува Јаковљевиќ своите гости*) - тие барем не се политичари.

- А што ќе ни се Цигани? - (*одговара еден од 'гостите'*) - ниту работат, ниту служат војска. Ако е до тоа, јас побргу би го оставил Влаот (*Влае = Србин*, во овој случај). Тој барем ора и копа... ако ги проретчиме, нема да бидат опасни. (...)

Потоа Јаковљевиќ, како човек од литературата, на гостите им рецитира песни. Истовремено, од подрумот се слуша врева; усташите мачат неког од затворениците.

„Морав да се воздржам да не повратам. Додека ја повторував воздишката на поетот за слобода, самиот лично бев без неа, а во истиот миг во името на таа слобода беше извршено уште едно злосторство. (...) Морав да глумам, да се правам глупав, како да не знам што се случува во просторијата под нас. (...)

Jakovljević, стр. 173-179.

Споменатиот Илија Јаковљевиќ, логораш во Стара Градишка, имал специјален статус во логорот. Како предвоен хрватски патриот кој „малку свртел од линијата“, но за кого усташите верувале дека може во иднина да им се придружи, тој бил привилегиран кај стражарите во логорот. Но и покрај тоа, можел во секој миг да ја загуби милоста и да биде погубен на самото место - како и беа многу други претходно. Поради тоа, тој морал да одржува лажно пријателство со стражарите и со управата на логорот. Во епизодата опишана погоре, тој се нашол во ситуација да мора да ја покани сета логорска управа во својата ќелија - за да го прослави својот именден.

Дали однесувањето на „логорскиот персонал“ ви се чини необично и неочекувано? Дали, според вашето мислење, тие се однесувале исто и спрема другите заробеници во логорот? Зошто Јаковљевиќ имал привилегии во логорот? Што мислите за „неврзаниот разговор“ меѓу логорскиот заробеник и неговите гости? Погледите кои за усташите биле нормални, го ужаснувале Јаковљевиќ - но тој не смеел да го покаже тоа. Што мислите за неговото однесување? Што би направиле вие на негово место?

IV-3. Допис на интелектуалците упатен до Ј. Антонеску (април 1944)

Во овој миг кога на нашиот народ му се заканува ужасна несреќа, ние членовите на Романската академија и професорите на универзитетите во Букурешт, Јаши и Клуж, сведоци на народниот егзодус и на опустошувањето на романските села и градови претворени во бојни полиња, по долго размислување решивме да ви се обрратиме преку овој апел.

Во сегашниве околности нашиот молк би претставувал злосторство. Наша должност е на лидерот на државата да му ги пренесеме нашите искрени мисли: мораме веднаш да му ставиме крај на нашето војување со Русија, Велика Британија и Соединетите Американски Држави...

Г-не маршал,

Бомбардирањето на главниот град, уништувањето на другите градови, предупредувањата добиени од Лондон, Вашингтон и Москва, претворањето на Молдавија во воено боиште, сето тоа се знаци на непосредна катастрофа. Романскиот народ, изнемоштен од војна предолга за неговите можности, не може повеќе да се бори. Симнете се долу по улиците и прашајте ги минувачите, појдете во селата и градовите, слушнете го гласот на народот. Насакаде ќе видите очај во очите на луѓето и истиот одговор: НЕ. За што да се бориме? Виталните интереси

на државата и на нашиот народ бараат итно завршување на војната, без оглед колку тешко ќе биде тоа. Жртвите што Романија треба да ги направи ќе бидат многу помали и побезболни отколку војната да продолжи.

Scurtu et al., стр. 439-440.

Преовладувачката толерантна политика на политичката опозиција мотивирала голем број личности од политиката, културата и од други сфери, да изразат протести до лидерот на државата и на тој начин да го манифестираат своето незадоволство со политиката што ја водела владата. Општо земено, овие акции не биле проследени со репресалии.

Каков е социјалниот статус на авторите на дописот? Каква е позицијата на овие автори спрема главните политички проблеми во Романија во 1944 година? Дали е тоа позиција само на авторите? Дали авторите презеле некаков ризик кога го пишувале дописов?

IV-4. Извадок од писмото на претседателот на грчката влада (7/10/43) до германската власт

„ШЕФОТ НА КАБИНЕТОТ

Деловен бр. Е 312 1/10 ДОВЕРЛИВО

До Неговата екселенција, претставникот на Рајхот во Грција,
д-р, Г. А. Алтенбург
Атина, 7 октомври 1943.

Ваша екселенцијо,
Полицискиот командант на СС во Грција издаде наредба до сите грчки граѓани со израелско убедување да се јават на регистрација. Веста за оваа наредба ми остави впечаток дека мерките што ги презеде Воената команда во Солун против Евреите треба да се повто-

ри и овде против грчките граѓани со еврејско потекло.

(...) Можноста овие грчки граѓани, кои од паметивека живеат на грчка почва, да бидат отргнати од својата земја и преселени во непознати краишта ги исполнува со жалење и грчката влада и секое грчко срце.

Израелците од стара Грција (т.е. од Грција каква што беше пред Балканските војни) се целосно интегрирани, и јазично и историски, со локалното население и дадоа поети кои се истакнуваат со нивниот грчки дух.

Како законски граѓани тие секогаш и во сите случаи се бореа за Грција и многумина од нив се истакнаа на бојното поле.

Нивната работливост, способност и чувство за должност им овозможува да се докажат како јавни работници, особено како судии и воен кадар. Тие секогаш успешно ги извршуваа тешките држави работи и достоинствено се бореа да ги промовираат интересите на земјата.

Грчката црква секогаш ѝ даваше заштита на израелската заедница во Грција и преку духот на толеранција и благородност го воведуваше грчкиот народ во работите на верата. Израелската заедница на стара Грција претставува занемарливо малцинство без апсолутно никаква политичка или културна моќ.

(...) Стапувањето во сила на ваквите мерки против грчките Израелци во стара Грција ќе ги повреди чувствата на еден народ чијашто душа ги апсорбирала големите традиции на грчкиот дух...”

Enepekidis, стр. 50-51.

Како го објаснил Претседателот на грчката влада своето барање? Зошто не рекол директно дека Холокаустот претставува голема неправда и злосторство? Дали со пишувањето на ова писмо тој презел некаков ризик? Што би сториле вие да сте во негова позиција?

IV-5. Г. Енеску⁵⁵ се обидува да ги заштити Ромите

7 ноември 1942

БЕЛЕШКА

Бев информиран дека од името на циганските музичари лично Георге Енеску интервенирал кај маршал Антонеску, велејќи дека и тој ќе оди ако ги пратат неговите музичари во Буг.

Minoritati etnocolturale. Martirii documentare. Tigani din Romania (1919-1944), doc.281.

Што мислите, зошто Енеску интервенирал во корист на Ромите? Можете ли да ги претпоставите неговите причини за тоа?

IV-6. Меморандум на група бугарски бербери и фризерии до министрите, во врска со Декретот за заштита на нацијата

11 ноември 1940

Драги господа,
Денес кога живееме во овие загрижувачки времиња кои бараат единство на целиот бугарски народ, преземени се некои мерки против Евреите кои не само што се против волјата на бугарскиот народ, туку се и опасни за него. Се работи за усвојувањето на Декретот за заштитата на нацијата. Не знаеме дали ќе го слушнете нашиот правичен глас којшто потекнува од класата која има дадено најмногу средства и жртви за доброто на нашиот народ. Ние денес заедно работиме со нашите сограѓани Евреи и ако дојде времето за тоа - заедно и ќе умрем на фронтите, исто како нашите и нивните татковци. Ние не наоѓаме ништо лошо кај нив, а вие сакате да ги отргнете од нашето тело со тоа што ги лишувате од сите нивни права. А ако ви е целта да ги гоните еврејските профитери, тогаш гонете ги и нашиве.

Борбата на българският народ в защита и за спасяване на българските евреи по време на Втората световна война, стр. 49.

Постои ли сличен документ и од вашата земја? Да бевте вие некој од тогашните бугарски бербери, ќе го потпишевате ли нивниот меморандум?

IV-7. Турска помош и поддршка за Грција

Благодарност од Грција

Ќе ги наведат подолу преводите на писмата на благодарност што ги добив за моите напори и заложби во Комисијата организирана под мое раководство во нашето Министерство, да им испратиме помош во храна на луѓето во Грција и егејските острови, кои беа доведени во состојба на глад за време на окупацијата во Втората светска војна:

Писмо од Претседателот на општината на Атина:

„Љубезно ве молам да го примите овој албум на градот Атина. Го приложувам како скроман подарок за вашите многубројни услуги дадени за време на ужасните времиња од историјата на Грција и на грчкиот народ“.

Писмо од гувернерот на Хиос:

„Со радост бев информиран од г-нот Курвоазие, претставник на Црвениот крст и добар пријател на нашата земја, за сите детали од вашата помош да испратите брашно на Црвениот крст на Хиос.“

Како гувернер на овој регион, дозволете ми да го изразам моето возбудување и благодарност за вашата љубезна помош за напатениот народ на овој мал остров.

Исто така, љубезно ве молам да ја примите благодарноста на цела Грција и грчката влада за испраќањето поддршка од соседното крајбрежје до нашево крајбрежје.

Со возбуда го гледавме бродот *Арслан* (лав) со турското национално знаме, како вловува во нашето пристаниште.

Во текот на својата историја, нашите две нации со години живееле заедно. Ние го задржавме блиското пријателство и ќе ги чествуваме спо-

⁵⁵ Георге Енеску (George Enescu 1881-1955) е најголемиот романски музичар и еден од најсестрано талентираните музичари на дваесеттиот век: голем виолинист и композитор, истакнат диригент, докажан пијанист, способен челист и славен учител по виолина.

мените на вашата нација од оваа соработка. Поради тоа што турската нација секогаш, и во време на војна и во време на мир, при секоја наша средба нè гледа како свој брат, пријател и сакан роднина. Ни ја подадовте својата рака во оној суров период на ужасна скудноост низ кој минавме и со тоа ни го потврдивте високото мислење што го имаме за благородната турска нација.

Љубезно ве молам да го примите овој скроман подарок од Хиос, што ви го испраќам преку г-нот Курвоазие“.

Erkin, стр. 130-131.

Erkin бил член на турското Министерство за надворешни работи за време на Втората светска војна. Во ова искажување од прва рака, тој говори за турската помош и поддршка што била испратена до разни делови на Грција, вклучително и на нејзините егејски острови кои страдале од скудноост во храна. Ова се некои од писмата на благодарност од грчката власт.

Што знаете за историјата на грчко-турските односи? Дали овие извори ги потврдуваат стереотипите на омраза меѓу двете нации?

IV-8. Сведоштво на пензионираниот амбасадор Некдет Кент, во врска со неговото спасување на турските Евреи во Марсеј, Франција

Една вечер, еден турски Евреин од Измир по име Сиди Искан, кој работеше во Конзулатот како чиновник и преведувач, дојде во мојата куќа во состојба на голема возбуда. Ми рече дека Германците собрале околу осумдесетмина Евреи и ги одвеле до железничката станица со намера да ги натоварат на вагони за добиток и да ги испратат за Германија. (...) Јас најпрвин се обидов да го смирам, а потоа го зедев најбрзото слободно возило и појдов кон железничката станица Сен Шарл во Марсеј. Сцената таму беше

неверојатна. Дојдов до вагони за транспорт на добиток, кои беа полни со луѓе што офкаа и лелекаа. Жалта и гневот потиснаа сè друго од мојот ум. (...)

Кога гестаповскиот офицер задолжен за железничката станица слушна дека сум таму, дојде кај мене и мошне луто ме праша што барам. Со сета учтивост што можев во тој миг да ја соберам, му реков дека луѓето се турски граѓани, дека нивното апсење е грешка и дека таа треба веднаш да се поправи со нивното пуштање. Гестаповскиот офицер рече дека тој си ја спроведува наредбата, а дека луѓето не се Турци, туку само Евреи. Сфатив дека ништо нема да постигнам со закани кои не можат да се спроведат ако не се исполнат, па се вратив кај Сиди Искан и му реков: „Дојди, ајде и ние да се качиме на возов“. Туркајќи го настрана германскиот војник кој сакаше да ми го блокира патот, се качив на еден од вагоните со Сиди Искан покрај мене. Овојпат му беше ред на гестаповскиот офицер да вика, па дури и да моли. Не го слушав што ми велеше и сред неговите преколнувачки погледи возот тргна. Ова се случи многу одамна и не можам добро да се сетам, но знам дека возот запре кога бевме некаде или во Арл или во Ним. Се качија неколкумина германски офицери и веднаш дојдоа до мене. Ги пречекав многу студено, дури не ги ни поздравив. Ми рекоа дека се случила грешка, дека возот тргнал откако јас сум се качил, дека одговорните ќе бидат казнети, дека штом се симнам од возот ќе можам да се вратам во Марсеј со кола што ќе ми биде ставена на располагање. Им реков дека не е грешка, дека повеќе од осумдесетмина турски граѓани се натоварени во вагон за добиток затоа што се Евреи и дека како граѓанин на држава и претставник на Влада кои не веруваат дека религиозната определба треба да е причина за таквиот третман, не доаѓа предвид да ги оставам сами и дека затоа сум на тоа место. Офицерите рекоа дека ќе ја поправат секоја грешка што била направена и прашаа дали сите во вагонот се турски граѓани. Сите луѓе околу мене, жени, мажи и деца, стоеја стаписано додека ја гледаа играта што се играше за нивните животи. Најверојатно поради моето одбивање

каков и да е компромис, како и наредбата добиена од нацистичките офицери, сите заедно се симнавме од возот. (...) Она што се случи потоа, никогаш нема да го заборавам. Луѓето кои беа спасени ни се бесеа на врат, нè прегрнуваа и силно нè ракуваа, со израз на благодарност во очите. (...)

Shaw, стр. 342-344.

? Прокоментирајте го однесувањето на амбасадорот во дадената ситуација. Дали тој си го загрозил животот кога се обидел да ги спаси луѓето? Што би сториле вие кога би биле на негово место?

IV-9. Од дневникот на еден бугарски војник во Западна Тракија, грчки регион под бугарска окупација

23 мај 1941 година. Отидовме во Ксанти за да учествуваме на парадата.

Ситуацијата овде беше иста како во Ѓумурџина (Комотини). Каде што има војнички логор, секогаш има и деца, старци и старици кои доаѓаат со чиниите в раце. Храна ниту имаме многу ниту е разновидна, но секогаш можеме да им дадеме по малку од гравот или од војничката супа на гладните да каснат.

Напладне децата се собираа околу магацинот. Денес ручекот беше специјален, за гладните имаше и втора порција, па многу од војниците им ја дадоа својата храна на децата. Се качив на вториот кат од магацинот и го отворив прозорецот. Очите ми запреа на една млада жена, можеби беше и девојка, облечена целата во црно. Седеше на блискиот агол и ги гледаше децата што одеа внимателно за да не ја истурат супата што ја носеа во чиниите.

Можев да претпоставам зошто жената беше облечена целата во црно. Бездруго некој близок ѝ загина во војната, татко, брат, маж или љубовник. Но што чекаше таму на аголот? Можеби и таа беше гладна и сакаше парче леб?

Одненадеж, како да реши да не обрнува внима-

ние на никакви пречки, жената тргна кон оградата. Неколкумина момчиња од нашето друштво стоеја во дворот во близина на металната оградата. Таа дојде близу до нив и оттаму можев да ги чујам нејзините срамежливо изговорени зборови:

„Кирие (Господине), леб...“

Беше готова да заплаче и нашите го забележаа тоа. Еден од нив ја пикна раката во торбата и ѝ подаде цела векна војнички леб. Векната веројатно требаше да биде продадена на црниот пазар, каде што за леб можеше да добиеш што сакаш: од безвреднетите грчки драхми до прстени и белезици.

Жената веќе беше на заминување кога наредувачкиот глас ја натера да запре:

'Ахтунг! Халт!'

Добри⁵⁶ и Елена Ѓуров, стр. 159-160.

? Можете ли да претпоставите како завршила оваа случка?

IV-10. Стојан Петров-Чомаков, бугарскиот ополномоштен министер во Букурешт, раскажува една смешна и троглива приказна за односите меѓу романските војници, руските воени заробеници и бугарската заедница во Романија за време на Втората светска војна

Неколку месеци откако Романија влезе во војната, бројот на луѓето што присуствуваа на божја служба в црква одненадеж порасна, откако една недела дојдоа и група руски воени заробеници водени од еден романски војник. Како што треба, тој носеше пушка со бајонетот закачен на неа. (...) Пушката ја потпре на дрво ѝ, како што е вообичаено за секој војник, почна да се труди да и го привлече вниманието на слугинката која недалеку оттаму, на еден балкон, го тресеше килимот очигледно многу подолго одошто требаше. Војникот, веројатно, го понесоа успехот на неговото додворување и проценката дека шансите за конечен успех се сосема добри,

⁵⁶ Добри Ѓуров (1916-2002) бил командант на бригада, генерал во војската и министер за одбрана.

бидејќи наместо да ги собере заробениците и да ги одведе назад во логорот, тој ги пушти да се измешаат со другите луѓе во црквата и да си разговараат со нив.

Наскоро стана јасно дека има добро заемно расположение и, како резултат од тоа, луѓето почнаа да собираат пари за воените заробеници, а им дадоа и големо количество цигари. Средбата очигледно беше успешна за сите учесници, вклучително и за војникот и слугинката, зашто следната недела на црква дојдоа двојно повеќе заробеници. Ги водеше истиот војник, но овојпат на себе имаше нова униформа и беше мазно избричен. Девојката, исто така, беше облекла нова блуза и внимателно четкаше алишта на истиот балкон. И повторно се собраа пари за кутрите воени заробеници, пред да ги одведе нивниот стражар кој за малку ќе си ја заборавеше пушката, бидејќи беше зафатен со испраќањето бакнежи за збогум на заруменетата девојка. (...)

На крајот стана јасно дека нашите посетители наскоро ќе почнат да доаѓаат во одреди или, можеби, и во баталјони. Црковниот совет, за жал, мораше да ја замоли романската власт да го ограничи бројот на новите верници на најмногу дваесет, од кои најмногу половината би биле пушачи.

Петров-Чомаков, стр. 346-347.

? Зошто војната не ги менува обичните човечки чувства? Дали националната припадност игра, воопшто, некаква улога во оваа случка?

IV-11. Еден грчки Евреин опишува како за време на германската окупација нему и на неговото семејство им помогнало едно семејство православни Грци

„И покрај заканата со затворање, многумина што не беа Евреи ги криеја своите пријатели Евреи во своите станови или им помагаа да побегнат. Атинскиот адвокат Алфред Коен ја забележил спонтаната поддршка од пријателите и соседите: „Никогаш нема да го заборавам стравот што го доживеавме една ноќ

откако го бев скрил моето големо семејство во една од тие куќи, кога беше соопштено дека Германците издале наредба дека секој Евреин што ќе биде фатен како се крие ќе биде погубен, а оние што го криеле ќе бидат испратени во концентрациони логори.

Тогаш еден од нас рече дека не е во ред да останеме во таа куќа и да им ги загрозуваме животот и спокојството на тие постари луѓе, па дури и жени. Одговорот беше: Не, мора да останете! Зошто нашите животи би биле повредни од вашите, синко?“

Mazower, стр. 287-288.

? Има ли сличен пример од вашата земја? Што би сториле вие во таква ситуација?

► сл. 47 Турски Евреи стојат пред Турскиот генерален конзулат во Париз во 1943 година за да добијат пасоши и визи со кои ќе можат да се вратат во Турција

The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic.

IV-12. Хуманиот однос спрема Евреите на едно романско службено лице

„Јас сум првиот водник Присакару Георге, началник на околијата Бацани која го вклучува и подрачјето каде што сте вие во моментот, и од името на оваа околија ви велама – добре дојдовте! Ја знам маката што ви ги мачи душите и болката во вашите срца, кога ќе си помислите на тоа дека во овие времиња на војна сте разделени од оние што ги сакате, го знам сето ваше страдање. И ве советувам да не губите надеж, бидејќи всушност сите ние, без разлика како се молиме, имаме заеднички Господ и никој не нè прашал дали сме сакале да се родиме како Романци, Евреи, Турци или Бугари. Сите ние сме човечки суштества и сакам да ве уверам во фактот дека овие времиња ќе поминат, а ќе помине и сето лудило што завладеало со умовите на луѓето. Сите вие ќе се вратите во своите домови и кај своите семејства и на овие денови ќе мислите како на непријатни спомени. Јас ќе преземам мерки за вашето сместување кај луѓето од селово, бидејќи не може да спиеете на земја и, исто така, ќе преземам мерки додека сте на територијата на мојата околија да бидете во можност да контактирате со вашите дома. (...)“

По овој неочекуван говор, тој внимателно го ислуша сето наше незадоволство и охрабрен од таквото однесување, јас му кажав непосредно за сето мое незадоволство, меѓу другото му кажав и за нехуманото однесување на полицијата во Хуши, која само благословениот Господ знае за кои активности оквалификува дванаесетмина од нас како „осомничени комунисти“, а со оглед на тогашните навики, се знаеше што ги чека таквите осомничени. Тој ми вети дека по две-три неделен престој во неговата околија, тоа етикетање ќе го

снима.

Треба да се знае дека ова прекрасно однесување веднаш го даде очекуваниот резултат, па и власта и жителите на Богдана се однесуваа спрема нас како вистински браќа. Бевме сместени по куќи, ни даваа храна, жените нè переа и нè крпеа и кога по неколку дена добивме наредба да заминеме од Богдана, завладеа општо жалење. Луѓето нè испратија до Бацани, нашата следна станица, носејќи ни го багажот со нивните коли, без да сакаат да ни земат пари за таа услуга.

Istoria Romaniei in texte, стр. 339-340.

Овој извадок покажува дека депортирањето на Евреите, во контекстот на антисемитската политика на владата на Антонеску⁵⁷, не довело нужно и до исчезнување на човечките чувства кај некои од службениците, кадарот на војската или на жандармеријата. Има безброј примери на службени лица кои покажале човечко однесување спрема луѓето против кои работела романската државна политика. Една група Евреи биле собрани во дворот на полициската станица и биле одведени од Хуши. По три дена пешачење, тие стасале во округот Тутова (20-21 јуни 1941 година) и таму ги примил началникот на жандармериската околија кој им се обратил со овој говор.

Дали Георге Присакару презел некаков ризик кога им помогнал на депортираните Евреи? Што ќе му се случело да разбереле неговите претпоставени што направил тој? Како би се однесувале вие на негово место? Мислите ли дека можел да направи нешто повеќе?

⁵⁷ Владата на Антонеску ги депортирала Евреите, главно, од Бесарабија и Буковина, преку Нистер (надвор од територијата на Романија меѓу двете светски војни), каде што беше организирана неколку логори за депортација. Во септември 1942 година Владата почнала да го враќа депортираното еврејско население назад и да го поттикнува нивното емигрирање во Палестина. Генерал Антонеску сметал дека еврејското население треба да се елиминира од територијата на Романија, но тоа не значело нужно и нивно физичко истребување. Затоа емигрирањето било сметано за вистинско решение.

IV-13. Бугарскиот дипломат Иван Д. Станчов кажува како еден германски офицер го спасил од Гестапо во Бугарија

В зори ме разбуди еден неочекуван посетител: крупен германски офицер на копнените сили. Ме поздрави по војнички и рече дека „хер мајор“ го испратил кај мене со следнава информација: „Морате веднаш да ја напуштите Софија. Кафените - така ги викаа луѓето на Гестапо, поради нивните кафени униформи - се тргнати натаму да ве уапсат.“ Го прашав зошто неговиот „мајор“, за кого знаев дека е припадник на воената разузнавачка служба во Бугарија, е толку загрижен за мене.

„Weil Sie doch ein Offizier und ein Herr sind!“ (Бидејќи сте вие офицер и господин!) - одговори човекот, брзо отпоздрави и исчезна.

Го фатив првиот воз за Варна и додека патував мислеа на шансата што ја имаме поради тоа што меѓу Вермахтот и нацистите имаше таква нетрпеливост... Подоцна домарот ми кажа дека еден час откако сум заминал, „една група Германци“ дошле да ме бараат.

Станчов, стр. 172.

? Дали е неопходно и коректно секогаш да се изедначуваат „Германците“ со „непријатели“? Зошто некои Германци работеле против други Германци? Каков аргумент имал германскиот офицер што му помогнал на Иван Д. Станчов?

🔑 Оваа илегална медицинска служба внатре во Ослободителниот фронт - веројатно најхуманитарната мисија за време на војната - била мошне добро организирана, и покрај крајно тешките услови. Во јануари 1945 година таа има 281 тајна болница и 6 легални (уште 62 други биле во изградба) болници, со вкупно 2 260 кревети. За време на војната, за 11 321 ранети и болни се грижеле триесет доктори, 652 медицински сестри и други членови на персоналот. 19 доктори го загубиле животот.

► сл. 48 Тајната партизанска болница „Фрања“, близу Церкно во Словенија

IV-14. Алфонз Барон, ополномоштеник на Фабриката за слатки и чоколади Унион, до полицискиот штаб на усташите, 9 јули 1941 година

„Денес беше одведена Еврејката Драга Гербер од улица Ивканчева бр. 7/III. Споменатата Драга Гербер е благајничка во оваа фирма. Нејзе ѝ е врачен отказ и деновиве требаше да ја предаде благајната, веднаш штом ќе се врати од отсуство една службеничка, и тогаш требаше да го напушти претпријатието.

Со оглед дека Драга Гербер е одведена од нејзиниот стан по нашето работно време, таа не

успеа да ги предаде ниту клучевите од благајната, ниту самата благајна.

Постои опасност клучевите некаде да се изгубат и ќе има проблеми ако утре, кога ќе пристигнат странките, нема да бидеме во состојба да ја отвориме благајната.

Затоа ве молам да ѝ се овозможи на Драга Гербер што побргу да ги предаде во претпријатието клучевите во благајната.“

Goldstein, 370.

? Што сакал Барон да постигне со пишувањето и испраќањето на ова писмо? Дали, според ваше мислење, тој навистина сака затвореничката да биде ослободена поради наведените причини? Не е ли, можеби, тоа трик (или само обид), со оглед на фактот дека власта на НДХ не би ни размислила ако се работи за некоја друга причина? Зошто Барон пишува со непријателски тон за затвореничката за која бара да биде ослободена (иако привремено)?

► **сл. 49** Писмо од анонимен белграданец до германскиот воен командант во Србија

Историски архив Београда, Управа града Београда, СП III-48, к. 157/15, 25 септември 1941.

🔑 Ова е писмото до германскиот воен командант во Србија, генерал Хајнрих Данкелман, по повод бесењето на заложници на Теразије, централниот белградски плоштад, на 17 август 1941 година, во кое тој е предупреден дека него и неговите помошници на крајот ги чека истата судбина.

? Би рекле ли дека ова писмо претставува херојско дело? Образложете ја својата позиција.

? **Прашања и задачи за Четвртото поглавје**

Дали, според ваше мислење, хуманизмот и солидарноста се некаков вид привилегија на великодушните и храбри поединци или, пак, е секој способен за тоа? Можно ли е една иста личност да се однесува како воен злосторник во една ситуација, а како великодушен хуманист во друга? Објаснете го својот став. Имајќи на ум дека луѓето многу често имаат потреба да се прикажуваат како подобри личности одошто навистина се, колку може да им се верува на некои од изворите (мемоарите)?